

پتروشیمی ایران در بزنگاه راهبردی

ضرورت تکمیل زنجیره ارزش، توسعه صنایع پایین دست و بازتعریف نقش ایران در بازارهای منطقه ای و جهانی زیر ذره بین معاون سازمان برنامه و بودجه

پتروشیمی
شهید تندگویان

محمد
قاسمی

معاون سازمان برنامه و بودجه

غیرنفتی ایران به شمار می آید و در سال های اخیر بین ۲۵ تا ۳۵ درصد از کل صادرات غیرنفتی کشور را به خود اختصاص داده است. ارزش صادرات محصولات پتروشیمی و مشتقات مرتبط، بسته به شرایط بازار و محدودیت های بین المللی، سالانه در بازه ای حدود ۲۰ تا ۳۰ میلیارد دلار نوسان داشته و این صنعت را به یکی از مهم ترین منابع تأمین ارز کشور تبدیل کرده است. با وجود این، ترکیب صادراتی پتروشیمی ایران همچنان بشدت متکی بر محصولات پایه و نیمه خام است و سهم محصولات نهایی، تخصصی و دانش بنیان در آن محدود است؛ موضوعی که موجب می شود بخش قابل توجهی از ارزش افزوده بالقوه این زنجیره در داخل کشور محقق نشود.

یکی از چالش های ساختاری زنجیره ارزش پتروشیمی در ایران، تمرکز تاریخی بر توسعه بخش بالادست و غفلت نسبی از صنایع پایین دست و تکمیلی است. طی دهه های گذشته، سیاست گذاری ها عمدتاً بر افزایش ظرفیت تولید متانول، اوره، اتیلن و پلیمرهای پایه متمرکز بوده و توسعه صنایع تبدیل کننده، بویژه بنگاه های کوچک و متوسط، با موانع متعددی مواجه شده است. مشکلات تأمین مالی، دسترسی ناپایدار به خوراک با قیمت رقابتی، مقررات متغیر، ضعف زیرساخت های لجستیکی و نبود پیوند مؤثر میان صنعت و فناوری، مانع شکل گیری خوشه های صنعتی پایین دست و تکمیل زنجیره ارزش شده اند.

در کنار این مسائل، تحریم های بین المللی نیز اثر قابل توجهی بر عملکرد این صنعت داشته اند. محدودیت در دسترسی به فناوری های نوین، تجهیزات پیشرفته، کاتالیست ها و منابع مالی خارجی، هزینه سرمایه گذاری را افزایش داده و سرعت نوسازی و توسعه را کاهش داده است. علاوه بر آن، ایجاد دیوارهای بلند بین صنعت ایران و بازارهای بزرگ متقاضی

صنعت پتروشیمی در ایران یکی از راهبردی ترین بخش های اقتصادی کشور به شمار می آید که به دلیل اتکای مستقیم بر منابع عظیم نفت و گاز، نقشی تعیین کننده در خلق ارزش افزوده، صادرات غیرنفتی، اشتغال و پیوند با سایر بخش های صنعتی دارد. زنجیره ارزش پتروشیمی از استخراج و تأمین خوراک هیدروکربوری آغاز می شود، در بخش بالادست به تولید محصولات پایه ای نظیر متانول، اتیلن، پروپیلن و آروماتیک ها می رسد و در نهایت در صنایع پایین دست به طیف گسترده ای از محصولات نهایی شامل پلیمرها، مواد شیمیایی تخصصی، کودها، الیاف مصنوعی، قطعات صنعتی و محصولات مصرفی تبدیل می شود. میزان توسعه یافتگی این زنجیره ارزش، شاخص مهمی برای سنجش عمق صنعتی شدن و توان خلق ارزش افزوده در اقتصاد ملی محسوب می شود.

در وضعیت کنونی، صنعت پتروشیمی ایران از منظر ظرفیت اسمی تولید در جایگاه قابل توجهی در منطقه و جهان قرار دارد. ظرفیت اسمی نصب شده کشور در سال های اخیر به حدود ۹۵ تا ۱۰۰ میلیون تن در سال رسیده و طبق اسناد بالادستی، هدف گذاری شده است که این ظرفیت در افق برنامه هفتم توسعه به بیش از ۱۳۰ میلیون تن افزایش یابد. با این حال، فاصله معناداری میان ظرفیت اسمی و تولید واقعی وجود دارد و بخش قابل توجهی از ظرفیت ها به دلیل محدودیت در تأمین خوراک، ناپایداری گاز در فصول سرد، مشکلات زیرساختی و محدودیت های مالی و فناوریانه بلااستفاده مانده است. این شکاف، یکی از نشانه های اصلی ناکارآمدی در تکمیل زنجیره ارزش و بهره برداری بهینه از سرمایه گذاری های انجام شده است. از منظر سهم اقتصادی، پتروشیمی یکی از ستون های اصلی صادرات